

A XVI. századi gyulai személynevek

– Kiss Anikó –

A középkori Gyula lakosainak névvizsgálatával eddig még nem foglalkoztak. Olyan szerencsés helyzetben vagyok, hogy négy különböző forrás áll a rendelkezésemre a XVI. századból, két emlék a török világ előtti időkből, kettő a török alattiról, többszáz magyar család- és utónév birtokába jutottam, ezzel érdemesnek találtam a foglalkozást.

A gyulai uradalom ránk maradt írott forrásanyaga az 1500-as évek első harmadában a leggazdagabb. Ekkor a várbirtok Brandenburgi György őrgróf tulajdona 1510-től 1530-ig. Ő a hatalmas terület élére házassága révén került, Corvin János özvegyét vette feleségül, és az asszony halála után lett övé – többek között – a tekintélyes nagyságú gyulai uradalom.¹ Az őrgróf pontos gazdálkodási nyilvántartásokat vezetett, embereit következetesen elszámoltatta, rendszeres tájékoztatást követelt uradalma állapotról. Ezek az iratok megmaradtak, és az Országos Levéltárban is hozzáférhetőek.²

Gyula lakosainak nevééről az 1525-ös censusjegyzékig elég keveset tudunk, névtudományi vizsgálódás szempontjából meg éppen semmit. Az idők homályából ebben az évben bukkan fel többszáz gyulai lakos neve, ezzel már haszonnal foglalkozhatunk. 1525-ből és 1527-ből egy adójegyzék maradt ránk, amelybe a Szent György napi censust jegyezték fel falvanként és a három mezővárosban, Gyulán, Békésen és Simándon utcánként összeírva. E jegyzék egyéb összeírásokat is tartalmaz, de az már nem névtudományi érdekességű. Az egész jegyzéket egy kéz írta, kétrét hajtott papiroson vannak, hirtelen magyar kézre valló diákrírással. Magam a Veress Endre féle Oklevéltárból³ és az 1527-es jegyzék xeroxmásolatából dolgoztam. A másolatok tiszták, áttekinthetőek, maga az írás nehezen olvasható. A kiolvasást azonban nagyban megkönnyítette a Veress Endre-féle Oklevéltárban kiadott 1525-ös censusjegyzék. Itt egyetlen észrevételem van az olvasattal kapcsolatban: A Bagd utcában ő szerepelt egy Paulus Wason nevűt,⁴ az eredeti jegyzékben pedig félreismerhetetlenül Wdvar (Udvar) szerepel ezen a helyen. Magam az 1527-es jegyzéket dolgoztam fel, mert ennek nagyobb a névanyaga, itt már összeírták az 1525-ben tűzkárosult Halász utcát is.

Érdekes megjegyezni előljáróban a következő adatot. A középkori Gyulán 15 utcáját ismerjük név szerint: Karkó, Bagd, Szentmóric, Új, Csapó, Nagy, Bojtorján, Sánta, Szegény, Fölszer, Barát, Halász, Malom, Salgó, Palotahely.⁵ Ha ezek az utcák nem is voltak egy időben mindig egyszerre lakottak, érdekes, hogy az őrgróf censusfizetőit csak a Nagy, Malomszeg, Sánta, Bojtorján, Salgó, Bagd, Karkó és Halász utcákban írják össze. Valószínű, hogy a többi utcákban más birtokosok jobbágyai laktak. E censusjegyzékekben a keresztnevek mind latinul szerepelnek, és sokszor a szokásos rövi-

¹ 33 egész település és 52 részirtok Békés, Zaránd és Arad megyékben: *Veress Endre*: Gyula város oklevéltára. Bp. 1938. 84.

² OL Filmtár STAATSARCHIV Nürnberg, Brandenburgisches Archiv 10673. doboz, Br.Lit. 1056/21.22.

³ *Veress E.*: i. m. 121. 91–93.

⁴ *Veress E.*: i. m. 121. 93.

⁵ *Scherer Ferenc*: Gyula város története. Gyula, 1938. I. 87–88.

dített formában, a családnevek mind magyarul. A leírás azonban igen következetlen: pl. Zevcz, Zewcz, Zeucz. Az olvasat egy-két helyen bizonytalan, a keresztnévet latin alakjukban használom, a vezetékneveket a censusjegyzék írásmódja szerint.

A későbbi időkből, 1567-ből és 1579-ből másik kiváló forrásom van: Káldy-Nagy Gyula: *A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírásai*.⁶ Szerencsés dolog az, hogy megvizsgálható, mennyi gyulai családnév élte túl az ostromot, és 12 évig hogyan változott a magyar lakosság helyzete. E mű Gyulára vonatkozó részének feldolgozása során kiolvasati problémáim alig akadtak. Néhány hallgatóságos változtatást tettem. Az 1527-ben Boross-nak írtat elfogadtam Borosnak, a Szineke nevet Cinegének vettem, gondolván arra, hogy a török összeíró elhallotta, a Doboga nevet a Dobokával azonosítottam, a Kum nevet Kunnak vettem, a Mónárt Molnárnak, a Mórócz nevet Móricnak fogadtam el, a Pentukot Pentheknek, a Sáfi és Sāti között nem tettem különbséget. Az 1567-es Sütő valószínűleg azonos az 1527-es Suthossal. Az 1579-es összeírásban nem találtam olvasati problémát, elfogadtam Káldy-Nagy Gyula olvasatát.

Érdekes az, hogy hol írja össze a török gyulaiakat utcák szerint, mely utcákban. 1567-ben még a törökök is magyarul megnevezett utcákban laktak,⁷ a várban, ezek nyilván a szolgálatot teljesítők és katonák, a Nagy utcán, ahogy a defter írja: Nag ucca városnegyedben, Malomszeg városnegyedben, Sánta ucca városnegyedben, ez 252 család, magyarok nem laktak köztük. A magyarokat így írja össze: Gyula város rájái, itt a lakóhelyet nem nevezi meg, majd Barát ucca városnegyed, Halász ucca városnegyed következik. Itt lakik 195 magyar család. Idegenek, idegen hangzású nevek nem keverednek közéjük. 1579-ben megszaporodnak a városrészek. Itt is első a vár, de ezek törökök és nyilván főleg katonák, ezekkel a nevekkal soha nem számoltam. Iszhak bég szent dzsámija városnegyede, hane (család:) 95, Ali bég szent dzsámija városnegyede, hane (család:) 53, Mehmed aga mecsetjének városnegyede, hane (család:) 78, Iljász kethüdá mecsetjének városnegyede, hane (család:) 73. Ezután következnek külön települve a ráják. Új ucca városnegyed: 68 család, Barát ucca városnegyed: 74 család, Halász ucca városnegyed: 30 család. Ezek a magyarok. Van még egy utolsó városnegyede is, ebben 7 – valószínűleg keresztény délszláv család él. A defter így nevezi: a martalócok városnegyede.

Azt azonban nem tudjuk, hol feküdtek ezek a városnegyedek.

Az 1527-es censusjegyzékből nem következtethetünk idegen ajkú lakosságra. A martalócoknál már megfigyelhetjük a keveredést. Magyar családnevek mellett feltűnnek szerb keresztnévek, két szerb család már benn is lakik a magyarok között: Szerekes Gazser (Új utca), egyik fia Isztoján, másik Mihál. A Barát utcában él a magyarok között Moska Orgos, ő nő, gyerekei nincsenek. Magyar családnév mellett lelünk szerb keresztnévet: Kovács Isztoján. Szabó Mihály fia Isztoján. A változó névdivat egy ejtés-könnyítő i-vel megmagyarosította a szerb Sztoját. A Barát utcában van Farkas Boldizsárróv. A külön martalóc városrész sem lehetett zárt, mert itt meg magyar keresztnévek bukkannak föl: Maias Borojevity egyik fia Lukács, másik György, testvére Miklós. Esetleg magyar felesége volt.

⁶ Káldy-Nagy Gyula: *A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása*, Békéscsaba, 1982.

⁷ Káldy-Nagy: i.m. 41–54.

Talán megkísérelhetjük megmondani, hogy mikor kerültek e délszláv családok Gyulára. Valószínűleg nem sokkal az ostrom után, mert 1579-ben keveréknevű felnőtt adózó is van köztük. A szerbek még többször felbukkannak Gyula életében, de itt létük nem tartós, az 1700-as évek első harmadában eltűnnek a szemünk elől.

Hogy mi történt a városrészekkel? – Nyilván az ostrom alatt elpusztultak, a várhoz közelebb esők jobban, a távolabbiak talán kevésbé. A törökök is külön és a visszaköltöző magyarok is külön azokat a részeket ülték meg először, ahol kijavítható épület volt, vagy más miatt volt a hely alkalmas a letelepülésre.

Érdemes megjegyezni, hogy az 1527-es censusjegyzék családneveit alapul véve az ostromot 46 családnév élte túl, ez az 1527-es censusjegyzékben szereplő családnévek 31,16%-a. Ha az 1579-es defterrel vetjük össze, még szomorúbb képet kapunk. Itt már csak 12,42% a túlélő családnév. Ebben a számításban a családnévek egyszeri előfordulásával számoltam, a családok számával irreálisabb lenne. Alig van olyan családnév, amelyik biztos fogódzót nyújt a túlélés vizsgálatában, talán az egy Pajzsgyártó család. Ezek felbukkannak 1527-ben, léteznek az 1553-as jegyzékben, amelyben azokat írják össze, akiknek kára keletkezett a várórség rablása miatt, – tőlük éppen fegyvereket raboltak.⁸ Élnek 1567-ben, de eltűnnek a városból 1579-re. A többi családnévnek ilyen hosszú életét nem sikerült bizonyíthatóan kinyomozni. A Kis, Nagy, Szabó, Varga nem jellegzetes, mégsem hagytam ki a számításból, összehasonlításból.

Munkám megírásához kiváló összehasonlító anyagot találtam Péter László cikkében: Szegedi személynevek 1578-ból.⁹ Péter László egy 1578-ban készült török defter anyaga alapján dolgozott, és végezte el vizsgálatát 1183 név birtokában. A nevek csoportosításában Péter László ötletét használtam kis módosítással, úgy érzem, ez jó alkalom, hogy azonos módszerrel vizsgáljuk a magyar névanyagot. Adataimat szegedi adatokkal vettem össze. E defter kora éppen megfelel a mi időszakunknak.

A névtudományi kutatás megerősíti Bárczi Géza vizsgálatainak eredményét, ugyanis a nevek zöme kételemű, az 1500-as évekre kialakult és megszilárdult a ma is gyakorolt névadás.¹⁰ A gyulai 1527-es censusjegyzékben csak keresztnéven szerepel két fő, Pelbárt a Malomszeg utcában és Georgius Karkó utcában. Ez utóbbi valószínűleg csak a lejegyzés során veszítette el családnévét, ugyanis az 1525-ös jegyzékben a megfelelő helyen Georgius Warga név szerepel. Feltehető, hogy így egyetlen keresztnéven adózó nevének leírásában is íráshiba van, a lejegyző elfelejtette odaírni a családnévet. Azt a Bárczi-féle megállapítást, hogy a csak keresztnéven szereplők nőtlent jelentenek, az 1527-es jegyzékből nem lehet bizonyítani. Papp László jegyzi meg, hogy a diákot és a kovácsot is csak keresztnéven írják össze.¹¹ Az 1527-es jegyzékben ezt nem láthatjuk. 1567-ben azonban találkozhatunk a defterben a jelenséggel, egyelemű név egy van: János kovács, 1579-ben pedig három: Együd bíró, aki családos, és két nőtlén szolgál: Miklós és János. Csak családnéven írják össze mind 1525-ben, mind 1527-ben Borne-

⁸ Veress E.: i.m. 287. 219.

⁹ Péter László: Szegedi személynevek 1578-ból. = Néprajz és Nyelvtudomány, XVII–XVIII. Szeged, 1973–74. 231–263.

¹⁰ Bárczi Géza: Magyar Nyelv, 52. 144.

¹¹ Papp László: Magyar Nyelv, 51. 260.

misszát Malomszegen, valamint Czalait a Sánta utcában. Az 1567-es jegyzékben csak családnéven összeírt nem szerepel.

Háromelemű név 1527-ben kettő van: Mathias Emericus Kis Salgó utcában és Johannes Fabianus Czeri Malomszegen. 1567-ben háromelemű név 3 van: Bíró Lázár György, Kis Petre János és Magyar János Dimitre. 1579-ben kettő akad: Kis Petre János és Kis Dimitre János.

1527-ben a Nagy utcában található egy kolvashatatlan női (?) név: Serenela (?), családneve: Erd (?). Ez a családnévírás is lehet íráshiba, e név alatt ugyanis másodikként Erdely szerepel.

Olyan háromelemű név, amelyben a családnév kettős, tehát ragadványnévre lehetne következtetni, egyetlen összeírásban sincs.

A censusjegyzékekből való vizsgálódásokból természetesen kimaradnak a női nevek. Itt azonban az 1525–27-es jegyzékekben fel-felbukkannak. Gyulán Anastasia Tathai, Anna Kezy, Serenela (?) Erd (?), a várbirtok egyéb helységeiben Barbara Desen (Bánhegyes), Wrsula Warga (Simánd), Sophia Barbel (Békés), Anna (Simánd), Relicta Elisabet Kadar (Alsódoboz), Margaretha Saradi (Lökősháza), Augusta Sarkadi (Berény), Seraphin (Szénás), Margaretha Kerechen (Békés), Elena Sep (Simánd). A török által írt defter gyulai anyagában egyik évben sem került nő összeírásra.

A censusjegyzékeknek a török defterekkel szemben van egy nagy hátrányuk. A város névanyagának egészét közel sem tükrözik, csak azokat, akik Brandenburgi György adófizetői voltak.¹² A városban azonban az 1500-as években éltek nemesek, földesúr volt az egyház, ezek jobbágysai azonban nem kerültek feljegyzésre, vagy ha igen, ilyen censusjegyzéket egyelőre nem ismerünk. A török defternek az az előnye, hogy minden ráját felsorol, hisz mind az ő adófizetője. Így kibontakozhatik előttünk egy közepes nagyságú mezőváros képe két időmetszetben.

Talán előbb az 1525–27-es évekről. Gyula ekkor fejlettsége, polgárosultsága szempontjából előkelő helyet foglal el a mezővárosok között. Jobb híján elfogadhatjuk azt a tényt, hogy a XVI. század elején a családnév többnyire árulkodik az illető foglalkozásáról. Ez azonban nem igazolható kivétel nélkül. Gyulai adataink is alátámasztják azt, hogy a foglalkozást jelentő családnév azonos foglalkozást is takar. Már említettük a Pajzsgyártó család esetét. De az ellenkezőre is van példa. Oláh János dúsgazdag kereskedő az 1520-as évek elején, de neve nem árulkodik foglalkozásáról.

Megállapíthatjuk, hogy városunkban magas a foglalkozásnevek aránya.

1527-ben iparosnév	123	29,70%
1567-ben iparosnév	45	22,95%
1579-ben iparosnév	46	16,22%

Gyula lélekszámát tekintve se lehetett kis város, hiszen akkorának mondják az 1550-es években, mint Debrecent.¹³ A szakmák is igen differenciáltak, van két Ethwes nevű is. Azt lehetne várni, hogy a törökdúlás után az iparosság messze menekül, hiszen

¹² *Bácskai Vera*: A gyulai uradalom mezővárosai a XVI. században = *Agrártörténeti Szemle*, 1967. 3–4. szám, 432–454.

¹³ *Veress*: i.m. 238. 180.

vagyonát könnyebben mozgathatja, mint a földdel bánó paraszt. Azonban érdekes, hogy az iparosnevek nem csökkentek lényegesen. Differenciáltságuk azonban szűkebbre szabott.

Nincs már Ötvös a magyarok között, a törökök között bukkan fel, fogyatkozik a Szabók száma is, és 20 Varga helyett már csak 10-et, illetve 8-at találunk. A kereskedelmet zömmel a Kalmár nevéek bonylíthatták le, akik 13-an éltek 1527-ben. 1567-ben már csak két Kalmár van, 1579-ben már csak egy. A törökök veszik át a kereskedelmet. 1567-ben 34 bolt van a várban, 37 a városban, mind törökök tulajdonában, 1579-ben 16 bolt van a várban, a városban 67, szintén török kézen.

A foglalkozásnevek magas arányszáma akkor tűnik ki, ha a többi kategóriával vetjük össze, és a szegedi defter 1578-as anyagához hasonlítjuk.

	<i>Gyulán</i> <i>1527-ben</i>	<i>Gyulán</i> <i>1567-ben</i>	<i>Gyulán</i> <i>1579-ben</i>	<i>Szegeden</i> <i>1578-ban</i>
Keresztnévi	7,56%	6,53%	9,12%	17%
Helynévi	19,10%	17,79%	21,09%	22%
Foglalkozásnévi	40,50%	38,76%	34,77%	31%
Tulajdonsági	14,54%	14,38%	10,20%	18%
Egyéb köznévi	8,84%	10,71%	10,54%	6%
Ismeretlen eredetű	8,92%	11,22%	12,54%	6%
Egyelemű keresztnevű lakos	0,54%	0,51%	1,74%	–

Érdekes sajátosság az a családnevek 1567 és 1579-es leírásánál, hogy néha a keresztnév van elől, pedig biztos, hogy magyar családok: 1567: István Barga, László Szabodka, Benedik Szakács, Ferenc Varjas, 1579-ben: Lukács Halál, János Fillérös, Anbrus Karandi.

Valamit még a censusjegyzékek és defterek nyelvjárási tanulságairól. Az 1527-ben írt censusjegyzék latin keresztnevei és igen következtelenül írt családnevei nem alkalmasak nyelvjárási tanulságok levonására. A defterekben már vannak nyomok. Elfogadtam Káldy-Nagy Gyula magyarra átirát alakjait, és ebből próbálok néhány észrevételt tenni. Az ö-zés az első, ami szemünkbe tűnik, de nem következetes: van Szentös, Kerekös, Méhös, Szélös, Verös, Fillérös, Békös, de van Békés, Kerekes, Szekeres név is. Az i-zésnek egy nyoma van, a Benedek nevet írják sokszor Benediknek. Van depalatalizációra is példa: Mihál, Gergel, de van Gergőr alak is, a pótlónyújtás is felbukkan: Mónár, sokszor lép fel zöngésülés: Bálind, Alberd, *m* helyett *n* van az Anbrus névben, *e* helyett *ü* az Együdben. Jegyezzünk meg egy érdekességet! 1567-től tűnik fel az ö-zés, a visszatelepülő régi családnevekben azonban nem fordul elő. Talán nem járhatunk messze az igazságtól, ha az ő-ző nyelvjárást beszélőkben új betelepülőket látunk.

A családnevek eredet szerinti osztályozása

1527

1. *Keresztnévi: 7,56%*

1.1. *Pusztá keresztnévből:* Andor 2, Elek (lehet helynév is, lásd ott is) Fábián 2, Relicta Galli Ispan, Gergel, Kispeter 2, Marthon, Morocz, Peter, Penthek 3, Sebesten 2, Vrbán

1.2. *Becéző keresztnévből:* Berczi, Forys, Myka, Mike

1.3. *Keresztnévből:*

1.3.1. *-fi képzővel:* Palfi

1.3.2. *-i képzővel:* Borsthay 2, Miklóssy

1.3.3. *-s képzővel:* Mayrjas

2. *Helynévből: 19,10%*

2.1. *Pusztá helynévből:* Byhar, Czegléd, Czenger, Decze, Elek (lehet keresztnev is, lásd ott is), Magocz, Sentes (lehet belső tulajdonság is, lásd ott is)

2.2. *Helynév -i képzővel:* Aytóssy, Araczi, Araczi, Bagdi 3, Bordi, Degli 2, Dobossy 2, Dossy, Czalay, Czeri, Czwarzai, Erdely 2, Hegyessy, Ilyei, Ingei, Keczedi, Kezy, Moldovay, Papoczy, Pilei, Safi, Zapi 3, Simandi, Somlai 2, Somogi 2, Szegedi, Szelhalmi, Sephely 2, Wanyai, Vatkai, Zalai, Thody, Tathai, Thorni, Wylaki

2.3. *Származásnév, népnév:* Horvath 2, Kun, Nemeth, Olah 3, Olaz, Racz, Toth 6, Thewrevk

3. *Foglalkozásnévből: 40,50%*

3.1. *Tisztás, méltóság:* Asztalnok, Ban, Czar, Dekan, Porkolab, Wajda

3.2. *Valamit birtokló, áruló:* Borros, Czuppos 2, Galambos 4, Kerekes, Kevermes, Kewbleus 2, Maczkas, Madaras, Posdoryas, Soss 2, Tuthos 2 (lehet ismeretlen eredetű is, lásd ott is), Thuros

3.3. *Mesterség:* Atcz 3, Astalgartho, Barath, Barbel 4, Barkas (lehet növénynev is, lásd ott is), Cevplev, Czysar 3, Deak, Doboss, Estergaros, Ethwes 2, Fazakas 2, Hajdo, Hegedus 3, Huzar, Kadar 3, Kalmar 13, Kanthor, Kerekgyarthó, Kovacz 8, Mehes, Mezaros 6, Molnar 2, Nyerges 4, Pajzsgyartho, Pap, Peczenyes, Rostas 4, Sarkanthyos 2, Zabo 10, Zekeres 3, Sythas 3, Seuldus, Zevcz 11, Takacz, Tepew, Warga 20.

4. *Tulajdonság: 14,54%*

4.1. *Külső tulajdonság:* Borzos, Feyer 2, Fekethe, Fodor 2, Kerek 2 (lehet egyéb köznév is, lásd ott is) Kis 5, Nag 9, Orros, Santha 2, Sarga, Seke (Szőke?) Zewke, Zeles (lehet belső tulajdonság is, lásd ott is.) Tar 3.

4.2. *Belső tulajdonság:* Bornemiza, Bus 3, Czendes, Czomias, Czwdér (lehet ismeretlen eredetű is, lásd ott is). Haramia, Ható, Zeles (lehet külső tulajdonság is, lásd ott is.) Szenthes (lehet helynévi eredetű is, lásd ott is). Jambor, kesery, Ravas, Sapura, Tholvay, Wges, Vig

4.3. *Társadalmi állapot:* Dws, poor 2 (lehet egyéb köznév is, lásd ott is)

4.4. *Egyéb:* Dombonvli (Dombonülő)

5. Köznévből: 8,84%

5.1. Állattal kapcsolatos: Czynege 3, Czompo, Farkas, Saska 2, Zerke

5.2. Növényrel kapcsolatos: Ag 2, Barksa (lehet foglalkozásnév is, lásd ott is). Buga 2, Buza 2, Fa, Wirág.

5.3. Egyéb köznévből: Barshon 2, Bewr, Both, Idegen, Kerek, (lehet külső tulajdonság is, lásd ott is). Korláth, Palotha, Penthek, Pogan 2, Poor 2, (lehet társadalmi állapot is, lásd ott is). Rajkó, Vdvar, Was, Wason

6. Ismeretlen eredetű: 8,92%

Borsan 7, Braykos, Czwdér (lehet belső tulajdonság is, lásd ott is) Dakos 4, Dandor, Dellen 2, Doboga, Drak, Erd? Ethe? Feke, Hasson, Hawa 2, Kukssy, Moka, Penthe, Penthel, Sacz, Kewle, Sosth, Suthos 2 (lehet valamit birtokló, áruló is). Taczatez, Terepel, Tokar, Vaso, Zambo.

1567

1. Keresztnév: 6,63%

1.1. Puszta keresztnév: Dákó, Elek (lehet helynév is, lásd ott is). Együd, Gilerd, János, Kozma, Lázár, Lukács 2, Máté, Móric, Orbán

1.2. Becéző keresztnév: Bence, Fóris 2

2. Helynévből: 17,79%

2.1. Puszta helynév: Szakmár, Szarvas (lehet állattal kapcsolatos is, lásd ott is), Szentös (lehet belső tulajdonság is, lásd ott is), Elek (lehet keresztnévből is, lásd ott is)

2.2. Helynév -i képzővel: Bácsi, Bági, Beleszi, Bereczki Csikai, Galádi 2, Decsei, Dobozi 2, Erdeli, Murai, Papoczi 2, Petróczi, Sági, Somogyi, Szádi, Torni

2.3. Származásnév, népnév: Jász, Kum 2, Magyar 3, Olah 2, Tót 6, Török

3. Foglalkozásnév: 38,76%

3.1. Tisztség, méltóság: Biró 3, Darabant, Polgár 3, Vajda

3.2. Valamit birtokló, áruló: Boros, Csókás, Csokros, Dárdás, Dobozos, Kerekös 2, Karikás, Kopjás, Madaras, Olaos 2, Sós

3.3. Mesterség: Asztalgyártó, Baka, Barkas 2 (lehet növényrel kapcsolatos is, lásd ott is), Dobos, Faragó, Halász, Harangozó, Ihász 2, Kádós, Kalmár 2, Kinomozó, Kinccsis, Kovács, Lakatgyártó, Méhös, Mészáros 5, Mónár 3, Pajzsgyártó, Sütő, Szabó 10, Szakács 2, Sziogyártó, Szitás, Szücs 2, Tőzsér, Varga 10, (Benne Barga is, ezt a nevet lásd az ismeretlen eredetűek között is.)

4. Tulajdonság: 14,38%

4.1. Külső tulajdonság: Balog 2, Finta, Fodor, Kis 4, Nagy 6, Szélös, Verös 6.

4.2. Belső tulajdonság: Bús, Jó, Szabodka 2 (lásd ismeretlen eredetűnél is), Szapora 2.

5. Köznévből: 10,71%

5.1. Állattal kapcsolatos: Csikai, Csikó, Szineke (Cinege), Farkas 3, Varjas, Szarvas (lásd még pusztá helynévénél is)

5.2. *Növénnyel kapcsolatos*: Barkas 2 (lásd meseterségnévnél is), Bor 2, Buza, Fizes, Rózsás, Virág.

5.3. *Egyéb köznévből*: Bot, Csoma, Foktő, Füző, Gyürü, Karika, Lövő, Szegye.

6. *Ismeretlen eredetű*: 11,22%

Barga (lásd még mesterségnevek közt – Varga). Barok, Csarvi, Csokán 2, Csóta 2, Dákó, Doboka 2, Fina, Gecsős 2, Galádi 2 (lásd a helynévi eredetűeknél is) Ibor, Hencs, Kecse, Kotorá, Lombonja, Motoz, Pentük, Szapus, Szontol, Szabodka 2 (lásd a belső tulajdonsággal kapcsolatosak között is.)

1579

1. *Keresztnev*: 9,12%

1.1. *Pusztá keresztnev*: Anbrus, Dimitre, Együd, Lázár, Máté 3, Miklós, Móric, Orbán Szenpál 4, Tibor

2. *Helynév*: 21,09%

2.1. *Pusztá helynév*: Bata, Békés, Békös (lehet belső tulajdonság is, lásd ott is), Gece, Kebermes

2.2. *Helynév -i képzővel*: Bácsi 2, Bagdi 2, Baranai, Bári, Bártai, Bárti, Csatári, Dobosi, Donbai, Karani, Karandi, Kereki, Maróci, Papóci, Sági, Süri, Szalai, Szilasi, Torani 2.

2.3. *Származásnév, népnév*: Magyar, Kun, Oláh 2, Tót 4, Török

3. *Foglalkozásnév*: 34,77%

3.1. *Tiszttség, méltóság*: –

3.2. *Valamit birtokló, áruló*: Boros, Csöves, Csukás, Filléres 2, Kerekes, Szappanos, Karikás, Sós.

3.3. *Mesterség*: Asztalgéártó, Barkas 2 (lásd növénnyel kapcsolatban is), Csapó 5, Dobos 2, Faragó, Ihász, Kádár, Kalmár, Kovács 3, Méhös 2, Mészáros 4, Mónár 3, Nyeregyártó, Sütő, Szabó 7., Szakács 2, Szekeres, Sziucs 4, Takács, Varga 8, Zsoldos.

4. *Tulajdonság*: 10,20%

4.1. *Külső tulajdonság*: Finta, Fodor 2, Kis 3, Nagy 2, Sánta, Verős 5,

4.2. *Belső tulajdonság*: Békés, Békös 2, (lehet helynév is, lásd ott is), Csavargó, Szapora 2.

4.3. *Társadalmi állapot*: Módos

5. *Köznévből*: 10,54%

5.1. *Állattal kapcsolatos*: Csuka, Farkas, Kánya 4.

5.2. *Növénnyel kapcsolatos*: Barkas (lehet mesterség is, lásd ott is), Virág 2.

5.3. *Egyéb köznévből*: Foktő, Furka, Halál 3, Major 2.

6. *Ismeretlen eredetű*: 12,54%

Bozsó, Bacsis, Balik 3, Csigó 2, Csika, Csire, Dakó, Donoga, Finta, Hencs, Hencs, Lada, Radasz, Rubán, Saskó, Somja, Szapó, Szator, Szotol, Vászó.

A keresztnévek gyakoriságát az adott korok névdivatával szokták magyarázni. Gyulával kapcsolatban megemlíthetünk egy-két érdekességet. Országosan az első 10 név között nincs a Ferenc, és 7. helyen van a Benedek. Szegeden 7. a Ferenc, 10. a Benedek. Gyulán 1527-ben 5. a Ferenc és 6. a Benedek. Ekkor tevékenykedett városunkban a ferences rend, és még élhetett az emberekben az itt lakott egykori bencés szerzetesek emléke. 1567-ben a Ferenc még mindig a 6. helyen van, de már csak 10. a Benedek. 1579-ben a Ferenc az 5. helyet tartja, a Benedek azonban eltűnt az első tíz név közül.

Vessük össze most a gyulai keresztnéveket szegedi és országos adatokkal. Az 1567-es és 1579-es összeírásban feltünteteti a török defteríró a nőtlen testvéreket és a nagyobacska fiúkat is. (1. táblázat)

Említsünk meg még néhány érdekességet mind a családnevekkel, mind a keresztnévekkel kapcsolatban. Egy családon belül a gyermekek között fel-felbukkan két azonos keresztnév. 1567-ben: Kozma Gáspár nős, fia György, nőtlen... fia Gyurkó, nőtlen. Dobos Ferencnek két Ferenc nevű fia van. Csavri András nős, testvére András nőtlen, Szineke (Cinege) Pál nős, testvére Pál nőtlen. 1579-ben Szücs János nős, fia Mihál nőtlen... fia Mihók nőtlen. Ismét egy szokatlan alak: 1579: Békös Imre nős, ... fia Verős Benedik nős. A keresztnévekről van még néhány megjegyzésem. Az 1567-es és 1579-es defterekben a Péter név mindig Petre, a Demeter pedig Dimitre alakban szerepel. Káldy-Nagy Gyula említi lábjegyzetben,¹⁴ hogy a török összeírók tekintet nélkül arra, hogy magyar volt-e az összeírt vagy szláv, mindig a Petre, Dimitre alakot használják. Érdekes, hogy az a defter, amelyet Péter László használt, nem ismeri ezt az írásmódot. Pétörnek, Dömötörnek veszi e két nevet. Vass Előd: Kalocsa környékének török kori adóösszeírásai című műve sem használja ezt az alakot, csak Pétör, Demetör szerepel nála.¹⁵ A Petre-Péter családnév nem fordul elő a mi deftereinkben, a Dimitre 1579-ben igen. Hogy e két nevet hogy ejtették Gyulán az akkori időkben, azt nehéz eldöntenünk. 1527-ben a keresztnévek latinok, ha a Péter családnév, Peter alakban írják. A Demeter családnévként ekkor nem fordul elő.

A beceneveinkről is pár szóval: Viszonylag keveset találunk. 1567-ben a György kétszer Gyurka, kétszer Gyurkó. Mindkét alkalommal gyereket jelölnek meg vele. 1579-ben a György egyszer Györke és nős, kétszer Gyurka, és ezek gyerekek, Jánosnak Jancsi a beceneve, egyszer nős, kétszer gyermek. A Boldizsár két alkalommal Boldizs, ők gyerekek. Mihók egyszer fordul elő, szintén gyermek.

Azt a szokást, hogy az első fiúgyermek az apja nevét kapja, egyik defterből se lehet felderíteni. Itt-ott feltűnik, de csak elvétve.

1. táblázat

<i>Gyula 1527.</i>	<i>Gyula 1567.</i>	<i>Gyula 1579.</i>	<i>Szeged 1578.</i>	<i>Országos XVI. sz.</i>
Johannes	János	János	János	János
52 14,56%	40 10%	45 13,94%	10,06%	8,95%

¹⁴ Káldy-Nagy: i.m. 18.

¹⁵ Vass Előd: Kalocsa környékének török kori összeírásai. Kalocsa, 1980.

Mihael	Mihál	Mihál	István	Péter
20 5,6%	34 8,5%	40 12,4%	7,95%	5,9%
Paulus	István	István	Mihály	György
18 5,04%	32 8,0%	28 8,68%	6,09%	5,31%
Stephanus	György	György	Gergely	Mihály
18 5,04%	28 7,0%	15 4,65%	4,65%	5,23%
Franciscus	Ferenc	Ferenc	Pál	Gergely
17 4,76%	26 6,5%	14 4,34%	4,65%	4,77%
Benedictus	András	András	György	Pál
16 4,48%	26 6,5%	13 4,03%	4,48%	4,21%
Blasius	Gáspár	Gáspár	Ferenc	Benedek
15 4,2%	15 3,75%	12 3,72%	4,06%	3,95%
Petrus	Gergel	Balázs	Péter	Balázs
15 4,2%	15 3,75%	11 3,41%	4,06%	3,87%
Thomas	Benedik	Tomas	András	András
15 4,2%	14 3,5%	11 3,41%	3,97%	3,51%
Emericus	Balázs	Petre	Benedek	Tamás
13 3,64%	11 2,75%	10 3,1%	3,8%	3,41%
Mathias	Pál	Anbrus		
13 3,54%	11 2,75%	9 2,79%		
Georgius	Máté	Miklós		
12 3,36%	11 2,75%	9 2,79%		
Ladislaus	László	Boldizsár		
11 3,08%	10 2,5%	8 2,48%		
Ambrosius	Márton	Lukács		
10 2,8%	10 2,5%	8 2,48%		
Andreas	Miklós	Benedik		
10 2,8%	10 2,5%	7 2,17%		
Demetrius	Boldizsár	Dimitre		
8 2,24%	9 2,25%	7 2,17%		
Martinus	Imre	Antal		
8 2,24%	9 2,25%	6 1,86%		
Valentinus	Bálint	Gergör		
8 2,24%	8 2,00%	6 1,86%		
Anthonius	Lőrinc	Imre		
7 1,96%	8 2,00%	6 1,86%		
Gregorius	Antal	Lőrinc		
7 1,96%	8 2,00%	6 1,86%		
Lucas	Tomás	Márton		
7 1,96%	8 2,00%	6 1,86%		

A XVI. századi gyulai személynevek

Nicolaus 7 1,96%	Anbrus 6 1,5%	Máté 5 1,55%
Albertus 5 1,4%	Lukács 5 1,25%	Bálint 4 1,24%
Baltasar 5 1,4%	Dimitre 5 1,25%	László 4 1,24%
Vrbanus 5 1,4%	Alberd 4 1,00%	Matias 4 1,24%
Barrabás 3 0,84%	Jakab 3 0,75%	Vitrános 2 0,62%
Laurentius 3 0,84%	Bertalan 2 0,5%	Együd 2 0,62%
Zebastianus 3 0,84%	Gilerd 2 0,5%	Bertalan 1 0,31%
Dionisius 2 0,56%	Farkas 2 0,5%	Dienes 1 0,31%
Gaspar 2 0,56%	Együd 1 0,25%	Ézsiás 1 0,31%
Clemens 2 0,56%	Éliás 1 0,25%	Józsa 1 0,30%
Osvaldus 2 0,56%	Fábián 0 0,25%	Majs 1 0,31%
Anestasia 1 0,28%	Filip 1 0,25%	Tóbiás 1 0,31%
Anna 1 0,28%	Lázár 1 0,25%	Vince 1 0,31%
Elias 1 0,28%	Simon 1 0,25%	
Gallus 1 0,28%	Vitáros 1 0,25%	
Jacobus 1 0,28%	Vince 1 0,25%	
Pelbart 1 0,28%		
Thobias 1 0,28%		

Még egy kis statisztikai összehasonlítás ezek után.

1567-ben			1579-ben		
magyar család	195,	44%	magyar család	172,	31%
török család	252,	56%	török család	402,	68%
			szerb család	9,	1%

Tehát a város összlakosságának száma lassan emelkedik, de a magyarok fogynak. Még megtartják szürkületben polgárosult jellegüket, de az elnéptelenedés előre veti árnyékát. A 15 éves háborúban a gyulai törökök is részt vesznek, e harcok újabb halálos csapást mérnek a hódoltság népére, az 1600-as évek eleje rendkívüli vérvesztéséget és anyagi pusztulást jelent a gyulai polgári lakosságnak is.¹⁶

Jelenlegi adataink birtokában elmondhatjuk, hogy a gyulai magyarok egyre nehezebb körülmények között élnek a török világban. Evlia Cselebi tudósít az 1600-as évek magyarjairól Gyulán jártában: „Rájái mind magyarok és oláhok, akik a városban olcsóságot szereznek, mert a magyarok és az oláhok szorgalmas földművesek és iparkodó, szolgálatkész emberek.”¹⁷ Számukról, nevükről azonban nem beszél. A város lakosságát a török kiverése és a rác dülások során szinte az utolsó emberig elvesztette.

Békés megyét az országgyűlés hivatalosan 1715-ben csatolta vissza az országhoz, felszabadulása óta addig katonai és kincstári igazgatás alatt állt.¹⁸ 1715-ben 29 jobbágy él Gyulán.¹⁹ Ezek között találhatjuk meg a ma is élő régi gyulai családok őseit: Kátai, Gácsi, Csete, Cseke, Tövisháti.²⁰

Ezután indul meg a lassú folyamat, hogy Gyula újból várossá válik.

Gyulaer Personennamen aus dem XVI. Jahrhundert

– Anikó Kiss –

Resümee

Vom Ersten Jahrzehnt des XV. Jahrhunderts nahm die ihm Gebiet der Kreisch-Flüsse im Ungarischen Tiefland (Alföld) Liegende Stadt Gyula eine immer bedeutendere zentrale Stellung ein, ihre Bevölkerung nahm laufend zu. Die Autorin gibt nach den im Steuerverzeichnis von 1527, weiterhin nach den in den Jahren 1567 und 1579 verfertigten türkischen „Defter“ aufgeführten Familien- und Vornamen eine detaillierte Analyse dieser.

¹⁶ Scherer: i.m. I. 245.

¹⁷ Evlia Cselebi magyarországi utazásai, 1664–1666. Fordította Karácson Imre. Bp. 1908.

¹⁸ Ember Gyűző: Az újratelepülő Békés megye első összeírásai, 1715–1730. Békéscsaba, 1977. 88.

¹⁹ Ember Gyűző: i.m. 125–127.

²⁰ Ember Gyűző: i.m. 125–127.

Sie stellt fest, daß die Mitglieder eines Personenkreises von ungefähr fünfzig den gleichen Familiennamen tragenden die Einnahme der Stadt und der Burg durch die Türken im Jahre 1566 überlebten. Sie untersucht auf der Basis der lediglich Männernamen enthaltenden und erhaltenden ungarischen und türkischen Zusammenschreibungen die Herkunft der Familiennamen und die Häufigkeit der Vornamen. Unter der Einwohnerschaft der Stadt lebten im XVI. Jahrhundert neben den Ungarn nur wenige Familien mit türkischen, serbischen, kroatischen und rumänischen Familiennamen.

(Übersetzt von G. Dominka)

Kiss Anikó
Erkel Ferenc Múzeum
Gyula,
Kossuth u. 17.
5700